

סוגיה כז: חומרת התענית בתשעה באב ובשאר תעניות החורבן

*

רקע

למדנו בסוגיה הקודמת את מקור החיוב להתענות בתשעה באב ובשאר תעניות החורבן. הגמ' בפסחים דנה בחומרת תעניות אלו.

מקורות

- א. פסחים נד:–נה. "מתני' מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב... תנא קולי קולי קתני"
- ב. רי"ף תענית י.י: באלפס, "גרסינן בפרק מקום שנהגו... כדרך שאסור ביום הכפורים" ר"ן ד"ה תנו
- הגהות מיימוניות פ"ה אות א
- רמב"ם הל' תעניות פ"ה הל' ז, י, ומגיד משנה על ה"י
- ג. תוס' תענית יג. ד"ה וכל
- ד. רבינו ירוחם נתיב כז חלק א, דף רכז ע"ג
- ה. שו"ע סי' תקנג סע' ב ומשנה ברורה
- סי' תקנד סע' ה-ז ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ט, יב, יד]

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחוה נתיב כז חלק א, רכז ע"ג
 החלק ראשון. חיה שהיא האשה שילדה מותר' לנעול סנדל ביום הכפורים פשוט במשנה וכתב בשאלתות דרב אחאי חיה אסורה להתענות עד שלשים יום ונחלקו עליו כל הפוסקים כי בודאי מתענה כי לא התירו לה אלא לנעול סנדל ולענין אכילה היא כעוברה וכחולה וכתב הרמב"ם דכל שלשה ימים אינה מתענה משלשה ועד שבעה אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה ואחר שבעה ימים הרי היא ככל הנשים כי דינה לענין תענית כדינה לענין שבת. כדלקמן וכיצד מחללין עליה שבת ומה עושין לה כשתלד כתבתיו בנתיב ראשון חלק ראשון בדין התינוקת. עוברות ומניקו' מתענות ומשלימות ביום הכפורים פשוט בפסחים ומאי זה זמן תתענה הבת כתבתי בנתיב ראשון חלק רביעי. אשה מעוברת אסור להתענות זולתי בתשעה באב וביום הכפורים משום צער הולד כך כתבו הגאונים.

הסבר הסוגיה

"אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר".
 [ברייתא פסחים נד:]

- הגמ' מביאה שלושה דברים שבהם תשעה באב דומה ליום הכיפורים:
- א. רבא: עוברות ומניקות מתענות ומשלימות.
 - ב. רבא: בין השמשות אסור.

ג. רבי אלעזר: אסור להושיט אצבעו במים.

לגבי תענית ציבור, דין אחד מפורש, דין אחד אינו מפורש ודין אחד נתון במחלוקת ראשונים. דין רחיצה מפורש בגמ' [יג.] שאסור לרחוץ כל גופו בחמין בלבד, אבל מותר לרחוץ כל גופו בצונן, ופניו ידיו ורגליו במים חמים.

דין בין השמשות אינו מפורש. מהרמב"ם [הל' תעניות פ"ה ה"ז] הפוסק לענין תשעה באב "בין השמשות שלו אסור כיום הכפורים" משמע שדין זה ייחודי ליום הכיפורים, ובשאר תעניות ציבור בין השמשות מותר [כך מפורש בתורת האדם לרמב"ן עמ' רנ].

בדין עוברות ומניקות נחלקו הראשונים. הרמב"ם [הל' תעניות פ"ג ה"ה] פוסק שעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בשבע אחרונות, ואינן מתענות בשלוש אמצעיות. רש"י [יד. ד"ה נקוט מציעיתא בידך] פוסק להיפך, מתענות ומשלימות בשלוש אמצעיות ואינן מתענות בשבע אחרונות. לשיטת הרמב"ם עוברות ומניקות אינן חייבות להתענות בתעניות ציבור, חוץ משבע תעניות שהן חמורות. לשיטת רש"י עוברות ומניקות חייבות להתענות בתעניות ציבור, אבל בשבע אחרונות הקלו עליהם מפני הקושי להתענות שבע תעניות.

ההבדלים בין תשעה באב לתענית ציבור נובעים מכך שמקור חיוב תשעה באב בתקנת נביאים "וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון". הראשונים הסוברים שחיוב תשעה באב במנהג שנהגו בו ישראל מפני שהוכפלו בו צרות, סוברים שחכמים הנהיגו מנהג זה כעין התקנה שתיקנו הנביאים.

הגמ' [פסחים נד:] אומרת ששמואל חולק ולדעתו בין השמשות של תשעה באב מותר. ניתן להבין את שיטתו באחת משתי דרכים:

- א. שמואל מודה שדין תשעה באב זהה לדין יום הכיפורים, אבל בענייני ספק חוזרים לכלל הרגיל שספק דאורייתא לחומרא, ולכן מחמירים ביום הכיפורים בבין השמשות, וספק דרבנן לקולא, ולכן מקילים בתשעה באב בבין השמשות.
- ב. שמואל חולק, ולדעתו דין תשעה באב כדין תענית ציבור ולא כדין יום הכיפורים.

הרמב"ן [תורת האדם עמ' רנה. מובא בר"ן י. באלפס ד"ה תנן] פוסק שיש הבדל בין יום הכיפורים לתשעה באב לגבי חיה כל שלושים יום וחולה שצריך לאכול, ביום הכיפורים אין מאכילים אותם אלא אם יש אומד שסכנה אם לא יאכלו, בתשעה באב אינם צריכים אומד אלא מאכילים אותם. הגהות מיימוניות [הל' תעניות פ"ד אות א] מביא שרבינו תם התיר ליולדת לאכול בצום גדליה שהוא היום השמיני ללידתה, כיוון שחיוב תענית בצום גדליה תלוי ברצון להתענות, משמע שרבינו תם חולק על הרמב"ן ובתשעה באב אסור לה לאכול [המהרש"ל סי' סג פוסק להלכה כרבינו תם].

אולי רבינו תם סובר שחיוב תענית בתשעה באב תקנת נביאים, ודברי קבלה כדברי תורה, והרמב"ן סובר שחיוב תענית מדרבנן, ולכן ניתן ליישם את הכלל "דבמקום חולי לא גזור רבנן". אולי רבינו תם סובר שחיוב תענית בתשעה באב דרבנן, אבל כיוון שכל דתיקון דרבנן כעין דאורייתא תיקון, אין מיישמים את הכלל "דבמקום חולי לא גזור רבנן".

סיכום

דין תענית בתשעה באב זהה לדין תענית ביום הכיפורים, בין השמשות אסור, אסור להושיט אצבעו במים ומעוברות ומניקות מתענות. הרמב"ן מבדיל ביניהם לגבי יולדת כל שלושים יום ולגבי חולה, שביום הכיפורים צריכים לאומדו אם חייב לאכול, ובתשעה באב אוכלים ואינם צריכים אומד, מרבינו תם משמע שהוא חולק על חידושו של הרמב"ן.

הלכה

השו"ע [סי' תקנד סע' ה-ו] פוסק שעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בתשעה באב. הוא פוסק כרמב"ן שחיה כל שלושים יום וכן חולה שהוא צריך לאכול אין צריכים אומד אלא מאכילים אותם מיד. הרמ"א פוסק שנהגו להתענות כל זמן שאין להם צער גדול, והמיקל כשו"ע לא הפסיד.

השו"ע [סי' תקנג סע' ב] פוסק שבין השמשות של תשעה באב אסור, והוא פוסק [סי' תקנד סע' ז] שאסור להושיט אצבעו במים.

השו"ע [סי' תקנד סע' ה] פוסק שעוברות ומניקות אינן מתענות ביז בתמוז, צום גדליה ועשרה בטבת. הרמ"א [סי' תקנ סע' א] פוסק שנהגו להחמיר ולהתענות אלא אם מצטערות הרבה.

למיטב ידיעתי, המנהג המקובל כיום, שתשות כוח ירדה לעולם, ומעוברות ומניקות נוהגות על פי דין, מתענות בתשעה באב ואינן מתענות בשאר תעניות [יש פוסקים המקילים להן אף ביום הכיפורים].